הַבְּשָׂמִים שֶׁלִּפְנֵי עֲבוֹדָה זָרָה. וְאֵין מְבָרְכִין עַל הַגֵּר עַד שֶׁיֵּאוֹתוּ לְאוֹרוֹ.

ז מִי שֶׁאָכַל וְשָׂבַע וְלֹא בֵּרַךְ — בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים: יַחֲזֹר לִמְקוֹמוֹ וִיבָרֵךְ. וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים: יְבָרֵךְ בִּמְקוֹם שֶׁנִּזְכַּר. עַד אֵימָתַי הוּא מְבָרֵךְ? עַד כְּדֵי שֶׁיִּתְעַכֵּל הַמָּזוֹן שֶׁבְּמֵעָיו.

ח בָּא לָהֶם יַיִן לְאַחַר הַמָּזוֹן, וְאֵין שָׁם אֶלָּא אוֹתוֹ הַכּוֹס — בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים: מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן, וְאַחַר כָּךְ מְבָרֵךְ עַל הַמָּזוֹן. וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים: מְבָרֵךְ עַל הַמָּזוֹן, וְאַחַר כָּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן. עוֹנִין אָמֵן אַחַר יִשְׂרָאֵל הַמְבָרֵךְ, וְאֵין עוֹנִין אָמֵן אַחַר הַכּוּתִי הַמְבָרֵךְ, עַד שֶׁיִּשְׁמַע אֶת כָּל הַבְּרָכָה.

פרק תשיעי

א הָרוֹאֶה מָקוֹם שֶׁנַּעֲשׂוּ בוֹ נִסִּים לְיִשְׂרָאֵל, אוֹמֵר ״בָּרוּךְ שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה״. מָקוֹם שֶׁנֶּעֱקְרָה מִמֶּנּוּ עֲבוֹדָה זָרָה, אוֹמֵר ״בָּרוּךְ שֶׁעָקַר עֲבוֹדָה זָרָה מֵאַרְצֵנוּ״.

‖ שלפני עבודה זרה — אפילו של ישראל (ירושלמי), שלא עבדה ולא נאסרה (עי׳ עבודה זרה ד׳, ד). ‖ שיאותו לאורו — שייהנו מאורו, כלומר שישתמשו לאורו (ועי׳ פרקי ר׳ אליעזר פ״כ).

ז ולא ברך — ברכת המזון. ‖ למקומו — למקום שאכל. ‖ עד אימתי הוא מברך — אם שכח ולא ביוך. ‖ שיתעכל המזון שבמעיו — והוא חוזר להיות רעב.

ח מברך על היין וכו׳ — אם רוצה מברך על היין ושותהו ומברך ברכת המזון בלא כוס (בבלי). פירוש אחר: כשבא יין בתוך המזון ובירך עליו ברכת היין, או שיש שם כוס אחר שישתה לאחר המזון ויברך עליו ברכת היין, אינו צריך לברך ברכת היין על הכוס של ברכת המזון, אבל אם לא שתה יין בסעודה ומברך ברכת המזון על הכוס צריך לברך עליו גם ברכת היין. וסוברים בית שמאי שמברך תחילה בורא פרי הגפן ואחר כך ברכת המזון, ובית הלל סוברים שמברך תחילה ברכת המזון ואחר כך בורא פרי הגפן (ועי׳ ירושלמי). ‖ ואין עונין אמן וכו׳ — שמא בירך לשם עבודה זרה.

פרק תשיעי

א מקום שנעשו בו נסים — כגון מעברות ים סוף (שמות י״ד, כב) ומעברות הירדן (יהושע ג׳, יז) וכיוצא בהן (ברייתא). ‖ ברוך שעשה וכו׳ — ומברך בשם ומלכות: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שעשה וכו׳. וכן בברכות שלהלן

ב עַל הַזִּיקִין, וְעַל הַזִּוָּעוֹת, וְעַל הַבְּרָקִים, וְעַל הָרְעָמִים, וְעַל הָרוּחוֹת — אוֹמֵר ״בָּרוּךְ שֶׁכֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ מָלֵא עוֹלָם״. עַל הֶהָרִים, וְעַל הַגְּבָעוֹת, וְעַל הַיַּמִּים, וְעַל הַנְּהָרוֹת, וְעַל הַמִּדְבָּרוֹת — אוֹמֵר ״בָּרוּךְ עוֹשֵׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית״. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הָרוֹאֶה אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל אוֹמֵר ״בָּרוּךְ שֶׁעָשָׂה אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל״ — בִּזְמַן שֶׁרוֹאֶה אוֹתוֹ לִפְרָקִים. עַל הַגְּשָׁמִים, וְעַל הַבְּשׂוֹרוֹת הַטּוֹבוֹת — אוֹמֵר ״בָּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב״; וְעַל שְׁמוּעוֹת רָעוֹת אוֹמֵר ״בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת״.

ג בָּנָה בַיִת חָדָשׁ, וְקָנָה כֵלִים חֲדָשִׁים — אוֹמֵר ״בָּרוּךְ שֶׁהֶחֱיָנוּ״. מְבָרֵךְ עַל הָרָעָה מֵעֵין הַטּוֹבָה, וְעַל הַטּוֹבָה מֵעֵין הָרָעָה; הַצּוֹעֵק לְשֶׁעָבַר, הֲרֵי זוֹ תְּפִלַּת שָׁוְא. כֵּיצַד? הָיְתָה אִשְׁתּוֹ מְעֻבֶּרֶת, וְאָמַר ״יְהִי רָצוֹן שֶׁתֵּלֵד אִשְׁתִּי זָכָר״ — הֲרֵי זוֹ תְּפִלַּת שָׁוְא. הָיָה בָא בַדֶּרֶךְ, וְשָׁמַע קוֹל צְוָחָה בָּעִיר, וְאָמַר ״יְהִי רָצוֹן שֶׁלֹּא יִהְיוּ אֵלּוּ בְּנֵי בֵיתִי״ — הֲרֵי זוֹ תְּפִלַּת שָׁוְא.

ד הַנִּכְנָס לַכְּרַךְ מִתְפַּלֵּל שְׁתַּיִם: אַחַת בִּכְנִיסָתוֹ וְאַחַת בִּיצִיאָתוֹ.

(תשובת גאון ותוספות). ‖ מקום שנעקרה וכו׳ — הרואה בארץ ישראל מקום שנעקרה וכו׳ אומר ברוך וכו׳ מארצנו.

ב הזיקין — כוכבי שביט. ‖ הזועות — רעידת האדמה, רעש. ‖ הרוחות — רוחות סערות, סופות. ‖ הים הגדול — הים התיכון והאוקיינוס. ‖ לפרקים — מתפרש בתלמוד, אחד לשלושים יום. ‖ על הגשמים וכו׳ — יש אומרים דווקא כשלא ירדו גשמים והתענו והתפללו עליהם (עי׳ בירושלמי).

שהחיינו — והגיענו לזמן הזה. ‖ מעין הטובה וכו׳ — נוסח אחר ונכון: מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה וכו׳. כלומר מי שמברך על הרעה כעין הברכה על הטובה, שהיא ״הטוב והמטיב״, לפי שהוא מקוה ומתפלל שמן הרעה תצא לו טובה, או שמברך על הטובה כעין הברכה על הרעה, שהיא ״דיין האמת״, מפני החשש שמא מן הטובה תצא לו רעה, וכן הצועק לשעבר, שמתפלל על מה שעבר, כמו שמפרש התנא והולך, הרי זו תפילת שוא (ועי׳ בהשלמות). ‖ בא — הולך. ‖ צוחה בעיר — צעקה של בני אדם על הרעה שאירעתם.

ד לכרך — עיר גדולה המוקפת חומה, ובני אדם רעים ואלימים מצויים שם. ‖ אחת בכניסתו — תפילה אחת בשעת הכניסה: יהי רצון וכו׳ שתכניסני לכרך זה לשלום. ‖ ואחת ביציאתו — כשיצא: מודה אני לפניך שהוצאתני מכרך זה

בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר: אַרְבַּע, שְׁתַּיִם בִּכְנִיסָתוֹ וּשְׁתַּיִם בִּיצִיאָתוֹ, וְנוֹתֵן הוֹדָאָה לְשֶׁעָבַר, וְצוֹעֵק לֶעָתִיד לָבֹא.

ה חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ'. 'בְּכָל לְבָבְךָ' – בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ, בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר רָע; 'וּבְכָל נַפְשְׁךָ' – אֲפִלּוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ; 'וּבְכָל מְאֹדֶךָ' – בְּכָל מָמוֹנְךָ. דָּבָר אַחֵר 'בְּכָל מְאֹדֶךָ': בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לָךְ הֱוֵי מוֹדֶה לוֹ בִּמְאֹד מְאֹד. לֹא יָקֵל אָדָם אֶת רֹאשׁוֹ כְּנֶגֶד שַׁעַר הַמִּזְרָח, שֶׁהוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד בֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים. לֹא יִכָּנֵס לְהַר הַבַּיִת בְּמַקְלוֹ, וּבְמַנְעָלוֹ, וּבְפֻנְדָּתוֹ, וּבְאָבָק שֶׁעַל רַגְלָיו, וְלֹא יַעֲשֶׂנּוּ קִפּוּדַרְיָא; וּרְקִיקָה מִקַּל וָחֹמֶר. כָּל חוֹתְמֵי בְרָכוֹת שֶׁהָיוּ בַּמִּקְדָּשׁ, הָיוּ אוֹמְרִים 'מִן הָעוֹלָם'. מִשֶּׁקִּלְקְלוּ הַמִּינִין, וְאָמְרוּ: אֵין עוֹלָם אֶלָּא

דברים ו, ה

לשלום (ירושלמי). ‖ שתים בכניסתו — אחת בשעת הכניסה: יהי רצון וכו' שתכניסני לשלום, ואחת כשנכנס: מודה אני לפניך שהכנסתני (שנכנסתי) לשלום. ‖ ושתים ביציאתו — אחת בשעת היציאה: יהי רצון וכו' שתוציאני לשלום, ואחת כשיצא: מודה אני לפניך שהוצאתני לשלום. ‖ ונותן הודאה לשעבר וכו' — על העבר הוא מתפלל בלשון הודאה: מודה אני וכו', ועל העתיד הוא צועק ומתפלל שיצליח: יהי רצון וכו'.

ה לברך על הרעה — להצדיק עליו את דינו של הקב"ה (משנה ב). ‖ בכל לבבך וכו' — אף ביצר הרע שבלב האדם, שנאמר (בראשית ח', כא): כי יצר לב האדם רע מנעוריו, כלומר שיכניע האדם גם את יצרו הרע לאהבת ה'. וכל הדרש מובא כאן משום הדרש האחר: דבר אחר בכל מאדך וכו', שממנו נלמד שחייב אדם לברך אף על הרעה. ‖ בכל מדה ומדה וכו' — בין שהוא מודד לך, נוהג עמך, במידת הטוב ובין שהוא מודד לך במידת הפורענות, תודה לו במאד מאד (כלשון המקרא בראשית י"ז, ב, ו, ועוד) ותברך אותו. ודורש 'מאדך' מלשון מידה, מלשון הודאה ומלשון מאוד (ועי' ספרי שם פי' לב). ‖ לא יקל אדם וכו' — לא ינהג קלות ראש. ‖ שער המזרח — שבהר הבית (מידות א', ג). ‖ שהוא מכון וכו' — ששער המזרח מכוון כנגד שער עזרת נשים ושער עזרת ישראל ושערי ההיכל (עי' מידות ב', ד). ‖ ובפונדתו — הוא אזור חלול ובו כיס שנותנים בו מעות, ופעמים גם שאר דברים. ‖ קפנדריא — דרך קצרה, כלומר שלא ילך דרך הר הבית, כדי לקצר את דרכו. ‖ ורקיקה — בהר הבית אסורה. ‖ מן העולם — כגון ברוך ה' אלוהי ישראל מן העולם מגן אברהם. ‖ אלא אחד — העולם הזה. ‖ מן העולם

אֶחָד – הִתְקִינוּ, שֶׁיְּהוּ אוֹמְרִים 'מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם'. וְהִתְקִינוּ, שֶׁיְּהֵא אָדָם שׁוֹאֵל אֶת שְׁלוֹם חֲבֵרוֹ בַּשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וְהִנֵּה בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם, וַיֹּאמֶר לַקֹּצְרִים, ה' עִמָּכֶם, וַיֹּאמְרוּ לוֹ, יְבָרֶכְךָ ה'. וְאוֹמֵר: 'ה' עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל'. וְאוֹמֵר: 'אַל תָּבוּז כִּי זָקְנָה אִמֶּךָ'. וְאוֹמֵר: 'עֵת לַעֲשׂוֹת לַה' הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ'. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: הֵפֵרוּ תוֹרָתְךָ עֵת לַעֲשׂוֹת לַה'.

רות ב, ד

שופטים ו, יב

משלי כג, כב

תהלים קיט, קכו

ועד העולם — כלשון המקרא תהלים מ"א, יד; ק"ו, מח; נחמיה ט', ה, ופירשוהו במשמע זה: בעולם הזה ובעולם הבא. ‖ והתקינו — כנגד המינים שקלקלו ואמרו, שאין עולם הבא ואין הקב"ה משגיח על מעשה בני אדם (ועי' יחזקאל ח', יב. תהלים ע"ג, יא—יד; צ"ד, ז, ועוד). וכך היתה דעת הצדוקים. ‖ בשם — בשם השם, ויאמר לחברו, שהשם עמו, ואין כאן איסור משום הזכרת שם שמים לבטלה, וראוי לעשות כן. ‖ שנאמר וכו' — ואנו למידים מבועז שמותר לשאול בשם. ‖ אל תבוז וגו' — אל תאמר שאין ללמוד מימים הראשונים על ימינו, לפי שאין לבוז לזקני האומה. ‖ ר' נתן אומר וכו' — ר' נתן מסרס את המקרא ודורשו: כשבני אדם מפירים את התורה ואינם מחזיקים בה, עת לעשות לה', להתחזק בה, ואף לתקן תקנות, כדי לחזק את ידי האחרים, שומרי התורה ומאמינים בה'. וכך עשו החכמים שתיקנו את התקנות כנגד המינים (ועי' בהשלמות).

עמי בלבד אני אומר לפניך שיר וזמרה אלא על נסים שעשית עמי ועם אבותי ועושה עמי בכל דור ודור אלהי אבי וארוממנהו.

פרשה ד

ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו. ר׳ יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה מניד שנגלה עליהם הקב״ה בכל כלי זיין נגלה עליהם כנגבור הגור חרב שנאמר חגור חרבך על ירך גבור (תהלים מה ד). נגלה עליהם כפרש שנ׳ וירכב על כרוב ויעף וגו׳ (שם יח יא). נגלה עליהם בשריין וכובע כגבור שנ׳ ולבש צדקה כשריין וגו׳ (ישעיה נט יז). נגלה עליהם בחנית שנ׳ לנוגה ברק חניתך (חבקוק ג יא) ואומר והרק חנית וסגור וגו׳ (תהלים לה ג). נגלה עליהם בקשת ובחצים שנ׳ עריה תעור קשת־ (חבקוק ג ט) ואומר וישלח חציו (תהלים יח טו). נגלה עליהם בצנה ומגן שנ׳ צנה וסוחרה אמתו וגו׳ (שם צא ד) ואו׳ החזק מגן וצנה (שם לה ב). שומע אני ולא שהוא צריך לאחת מכל המדות האלו ת״ל ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת מכל המדות הללו אם כן למה הוצרך הכתוב לפרט כל אחד בפני עצמו אלא שאם נצרכו לישראל הקב״ה עושה להם מלחמות ואני לאומות מה הם שומעין באזניהם שהרי מי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בם. ה׳ איש מלחמה למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה שנאמר ה׳ איש מלחמה. נגלה בסיני כזקן מלא רחמים שנ׳ ויראו את אלהי ישראל (שמות כד י) וכשנגאלו מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר ואומר חזה הוית עד די כרסון ואומר נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי וגו׳ (דניאל ז ט–י) שלא ליתן

1 בלבד אני] ארכ ח׳ | מ אומר שירה לפנ״ך | טב שירה] שיר| א שבח | וזמרה] ט ושבח | טמ הנסים | ד שעשית עם אבותי ועמי שאתה עושה | 2 אלהי וכו׳] מ ח׳ | וארוממנהו] א נ׳ ה׳ איש מלחמה.

(ר) 4 ר״ל שמו] טב ח׳ | הרי] מ היה | 5 הקב״ה] מ ח׳, ט הב״ה | 6 אב חיבך וגו׳ | נגלה וכו׳ וגו׳] א ח׳ | עליהם] ט ח׳ וכן בכולן | ט בפרש | מ שנ׳ מקול פרש ורומי קשת | ויעף] כ ח׳ | ויעף וגו׳] ט ח׳ | 7 נגלה] ד נראה | א עליו | י כשריין | כגבור] טבמ ח׳ | ק ולקוט המכירי תהלים מזמור יח: כגבור צריק וישר שנ׳ וגו׳] רק כ | 8 ד ונגלה | ו כחנית | א עליו | ט בחנית ובחרב | א ולנוגה | אטבמ וכתיב | אב הרק | וגו׳] אט ח׳ | 9 א עליו | בקשת] ט נ׳ ובחנית | ו כקשת | טמ וחצים | אב קשתך וגו׳ | ואומר] אט ח׳, ט וכתיב | 10 דמ חצים (מ נ׳ ויפיצם, ל נ׳ וגו׳) | כ חציו וגו׳, אט חציו ויפיצם | עליהם] מ ח׳, ט עליו | אב ובמגן | כ וסוחרה וגו׳ | וגו׳] אטלמ ח׳ | 11 ואומר] אמ ח׳ | אטב וצנה וגו׳ | אטמ אז שומע | ולא] רק ד | ד לאחד | טמ מן המדות, א ממדות | 12 אטבמ הללו | ר״ל וכו׳ מלחמה] ט ח׳ | ואינו וכו׳ הללו] ד ואינו נלחם בא׳ מכל הכלים | מכל] טמ מן | א מדות | 13 אמ וא״כ | אטב צריך | הכתוב] אד ח׳ | ט לפרוש | אב אחד ואחד] טמ אחת ואחת בפני עצמה (ט עצמו) | טבמ צרכו ישראל (ט נ׳ להם למרד?) | א צרכו להן לישראל | 14 הקב״ה] ד ח׳, א כ המקום, ט הב״ה | אטמ מלחמה | ואוי וכו׳] ט ואומר לאו״ה מה שהן | אטב אוי להם לאומ״ע | ט באזניכם | מ שהרי עתיד הקב״ה להלחם בם | 15 כ בהם, ק בו | למה וכו׳ לפי] מ ח׳ | מ נגלה עליהם כגבור | 16 אב מלחמות | נגלה] מ נ׳ עליהם | 17 אט ישראל וגו׳ | כ השמים וגו׳ | חזה הוית] מ ח׳ | כ הוית וגו׳ | 18 א כרסון רמיו וגו׳ נהר. ט כורסון רמיו וגו׳ ועתיק יומין יתיב. מ כרסון רמיו שלא וכו׳ | ואומר וכו׳ וגו׳] ט ח׳ | אב דינור וגו׳ | כ שלא יהא למו פתחון וכו׳ |

פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו הוא במצרים הוא על הים הוא לשעבר הוא לעתיד לבוא הוא בעולם הזה הוא לעולם הבא שנ׳ ראו עתה כי אני אני הוא וגו׳ (דברים לב לט) <וכתיב עד זקנה אני הוא וגו׳ (ישעיה מו ד) וכתיב כה אמר ה׳ מלך ישראל וגואלו ה׳ צבאות אני ראשון ואני אחרון (שם מד ו)> ואומר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני ה׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא (שם מא ד). יש גבור במדינה ועליו כל כלי זיין אבל אין לו כח ולא גבירה ולא תכסים ולא מלחמה אבל הב״ה אינו כן יש לו כח וגבורה ותכסים ומלחמה שנ׳ כי לה׳ המלחמה ונתן אתכם בידינו (ש״א יז מז) וכתיב לדוד ברוך ה׳ צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהלים קמד א). יש גבור במדינה וכחו עליו בן ארבעים שנה אינו דומה <לבן ג׳ ולא בן ג׳> דומה לבן ששים ולא בן ששים לבן שבעים אלא כל שהוא הולך כחו מתמעט אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אני ה׳ לא שניתי וגו׳ (מלאכי ג ה). יש גבור במדינה שמשקנאה וגבורה לובשתו אפילו אביו ואפילו אמי ואפילו קרובו הכל מכה בחמה והולך לו אבל הקב״ה אינו כן אלא ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו. ה׳ איש מלחמה שהוא נלחם במצרים, ה׳ שמו שהוא מרחם על בריותיו שנ׳ ה׳ ה׳ אל רחום וחנון וגו׳ (שמות לד ו). יש גבור במדינה בשעה שהחצי יוצא מידו עוד לא יכול להחזירו אליו אבל הקב״ה אינו כן אלא כשאין ישראל עושין רצונו ככיכול גזרה יוצאה מלפניו שנ׳ אם שנותי ברק חרבי וגו׳ (דברים לב מא) עשו תשובה מיד הוא מחזירה שנ׳ ותאחז במשפט ידי או שומע אני שהוא מחזירה ריקם ת״ל אשיב נקם לצרי ולא מי הוא מחזירה על אומות העולם שנ׳ ולמשנאי אשלם. מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרבות באות אצלו ושואלות צרכיהן מלפניו והן אומ׳ להן זעוף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח במלחמה וישוב באין אתם ושואלין צרכיכם מלפניו אבל

2 ד על הים...במצרים] ט והוא לעתיד | ט והוא בעוה״ב | 3 ראו] א ח׳ | כ עתה וגו׳ | וגו׳] אמ ח׳ | המוסגר ד ח׳ וכתיב עד וכו׳ וגו׳] מ ח׳ וגו׳] א ח׳ | 4 ה׳ וכו׳ אחרון] מ ח׳ | א וגואלו וגו׳ ואו׳ אני ה׳ | כ צבאות וגו׳ וכתיב אני ה׳ ראשון וגו׳] 5 ואו׳ וכו׳ ראשון] ט ח׳ קורא וכו׳] 6 הוא] כ נ׳ סימן כזה זין בכח קנאה בחצי סימן יוצא ועומד ט במדה | כל] כ ח׳ | מ ואין לו לא כח | לו] אטב נ׳ לא 7 מ לא | אכמ תכסיס | אטב אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא יש (אט ח׳) | למק הקב״ה | יש] מ ח׳ | מ הכח ולו הגבורה | ט ולו גבורה | אטבמ סכסיס | 8 ונתן וכו׳] ט ח׳, כ וגו׳ | ד אותם | לדוד] מ ח׳ | כ צורי וגו׳ 9 אצבעותי וכו׳] מ ח׳, אט וגו׳ | במדינה] ד מלחמה, מ מדינה | ט וכח | 10 שנה] אט ח׳ | ד ואינו | המוסגר רק מ | ט ובן ששים אינו דומה | ששים] אב נ׳ דומה | אלא] ד אבל | 11 מ אבל הקב״ה, כ אבל הק׳ | 12 וגו׳] אטבלמ ח׳ | א שבקנאה | מ כיון שקנאה | כ שמי שקנאה | ט שקנאה | ואפילו אמו] אטבמ ח׳ | 13 טבמ אפילו | הכל] אבמ ח׳ | אטבכ מכה והולך (א מכהו הולך) בחמה אבל | כ אבל הק׳, אט אבל מי שאמר והיה העולם | אלא] ד ח׳ | 14 ד״ל שמו] כ ח׳ | ד״ל שמו וכו׳ מלחמה] טמ ח׳ | ל עם המצריים, יק על המצריים, ק אבל הק׳ | 15 ד״ל בס״ב] מ ח׳ | וגו׳] אטבמ ח׳ | במדינה] א ח׳ | בשעה] כ שמה, ט שמשעה | מ כיון שהחץ | א שמשהחץ | ט שהחץ | אטבמ מידו אינו יכול | 16 דמ להחזירה | איו] אטבכ ח׳ | מכ שכבר יצא מידו אבל הק׳ (ט מי שאמר והה׳ הע׳) | א אבל מי שאמר והה״ע | אלא] ד ח׳ | אטבמ רצונו של מקום כביכול] מ ח׳ | 17 אט יוצא | וגו׳] טלמ ח׳ | 18 שנ׳ וכו׳ מחזירה] א ח׳ | או] ט ח׳ | מ שמחזירה, כ מחזיר׳ | א שנ׳ | 19 ט על | הוא] ד ח׳ | 20 אדבמ קרובות (אב נ׳ אצלו) | ד באי׳ | אצלו] אדכ ח׳ | ט אצלו באות | ומק הוא (י ח׳) אומר | ט אור | להן וכו׳ יוצא] מ ח׳ | להן] ק ח׳ | ל דעוף | הוא וכו׳] א ח׳ | 21 ט במלחמה | יוצא] ט ח׳ | במלחמה] ד ח׳ | ט לכשיחזור וינצח אתם באין | כמ לכשינצח במלחמה (כ ח׳) ויחזור אתם באים | ט שואלין | יטק צרכיהן. כ צרכי׳ |

(u s w., S. 9 A. 1): 2 במצרים. בא״צ מגיה על פי הגירסא הישנה הוא על הים הוא בסיני. וכן הוא לקמן מס׳ דבחדש פ״ה. אבל הגר״א גורס לקמן כגירסא הישנה שהיא גירסת הדפוס ועכ״פ א״צ להגיה: 6 אני הוא. לקמן מס׳ דבחדש פרשה ה, חגיגה יד, שמות רבה פ״כח ס״ה, ש״ט, פ״ז: — יש וכו׳. מאמר זה ליתא במכיל׳ דרשב״י ונראה דראוי להיות ד״א ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו יש וכו׳: 9 יש וכו׳. במכילתא דרשב״י גורס כאן ד״א ה׳ וכו׳ שמו יש וכו׳ וכן וכן לקמן ש״יב קודם יש וכו׳: 11 אלא וכו׳. במכילתא דרשב״י גרס אלא ה׳ איש וכו׳ שמו וכה״א אני: 18 שומע וכו׳. מדרש תנאים דברים לב מא (דף רג), ספרי סם פיס׳

לאמר. מלמד שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו, דברי רבי ישמעאל; רבי עקיבא אומר, על הן הן ועל לאו הן. — ד״א לאמר, צא ואמור אליהם והשיבני את דבריהם. ומנין שהיה משה משיב דברים לפני הגבורה, שנאמר וישב משה את דברי העם אל ה׳, ומה היו דברי העם: ״כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. ומנין שהודה שמות כד ז המקום לדבריהם, שנא׳ [9]״ויאמר ה׳ אלי — הטיבו כל אשר דברו. דברים ה כה

פרשה ה

אנכי ה׳ אלהיך. מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה, משלו משל למה הדבר דומה: לאחד שנכנס במדינה, אמר להם, אמלוך עליכם; אמרו לו, כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו. מה עשה, בנה להם את החומה, הכנים להם את המים, עשה להם מלחמות. אמר להם: אמלוך עליכם; אמרו לו, הן והן. כך המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את הים, הוריד להם את המן, העלה להם את הבאר, הגיז להם את השלו, עשה להם מלחמת עמלק. אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו הן והן.

רבי אומר, להודיע שבחן של ישרא׳, שכשעמדו כולן על הר סיני לקבל התורה השוו כולם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה, ולא עוד, אלא שהיו ממשכנין עצמן זה על זה. ולא על הנגלות בלבד נגלה הקב״ה עליהם לכרות ברית עמהם, אלא אף על הסתרים. אמרו לו, על הגלויים אנו כורתים ברית עמך, ולא על הסתרים שלא יהא אחד ממנו חוטא בסתר, ויהא הצבור מתמשכן, <שנאמר [9]הנסתרות לה׳ אלהינו שם כט כח והנגלות לנו ולבנינו>.

אנכי ה׳ אלהיך. למה נאמר, לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמות, שנאמר ״ה׳ איש מלחמה. נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים, שנאמר [9]״ויראו את אלהי שמות טו ג שם כד י

1 דברי ר׳ ישמעאל וכו׳. מכדרשב״י, רש״י: 2 ועל לאו הן. שאמרו לקיים המצוה, זי״נ. ועיין שוח״ט סז: 3 ומנין וכו׳. לעיל בא פתיחתא: 4 ומה וכו׳. בא״צ מוחק עד ונשמע, וכן ליתא בפ״ז ולפי הגירסא שבפנים משמע דס״ל דפרשה כד היא לאחר עשרת הדברות.

(ה) 6 משלו וכו׳. פ״ז, והזהיר דף כב; רמב״ן בסה״מ ל״ת ד״ז: 13 רבי וכו׳. בא ליתן טעם למה כתיב אלהיך בלשון יחיד, ולשון הפ״ז אלהיך לשון יחיד מלמד שהשוו וכו׳. ועיין והזהיר דף כג. תנחומא ס״ג: 14 ולא עוד וכו׳. הוא טעם שני מפני שכל ישראל ערבים זה בזה והצבור מתמשכן על היחיד: 17 שנאמר. כן הוא במ״ח ותנחומא. וכן הגיה בא״צ. עיין סנהדרין מג; ירושל׳ סוטה כב ע״ב: 19 אלהיך. צריך להשלים אשר הוצאתיך מארץ מצרים:

1 מלמד] ד ח׳ | דברי] א. ד״א | אב ור״ע — 2 אב להן | ט ואמור להם לישראל והשיבני מה דהן אומרים | את דבריהם] אטכמ ח׳ — 3 משה] דוק ח׳ | מ ת״ל — 4 ה׳] דוק השם וכן בסמוך | ט אמרו כל וכו׳ — 5 אטכ שהמקום הודה | א הסיבו וגו׳ [כל] טמ ח׳, דוק את.

(ה) פרשה ה] ק ח׳ — 6 ט למה לא [לא] א ח׳ | מ עשר דברות | אטכמ מתחלת | משלו] אכ ח׳ — 7 אטכ למלך ב״ו (ט ח׳) שנכנס | אטכמ למדינה | כ אני אמלוך | אמרו וכו׳ עליכם] מ ח׳ | לו] כ ח׳ — 8 טובה] אדכ ח׳ | את] א ח׳ | ט והכנים — 9 כ ועשה | טכ הן הן, וכן בס׳ אטכ הוציא המקום (ט הב״ה) — 10 את] ד ח׳ וכן בכולן | ט קרעו | כ וקרע | כ והוריד — 11 ט ג׳ באר אחר שלו | טכק את השליו | א מלחמות | ל מלחמות בעמ׳ — 13 רבי] מ ח׳ | מ כשעמדו | כולן] מ ח׳ | אטכמ לפני הר | מ סיני עמדו לב אחד לקבל התורה לב אחד לקבל מלכות | לקבל וכו׳ אחד] א ח׳ | טכ את התורה — 14 כ והשוו | שמים] אכ אלהים | בשמחה] ת ג׳ שג׳ ויענו כל העם יחדו ויאמרו | ט שהיו משתעשעין | ד שממשכנין | עצמן] רק מ — 15 כ זה ע״י זה | ולא וכו׳] אכמ ולא על כך (כ ולא עוד, א שלכך) אלא שנגלה הקב״ה (א הק׳) לכרות עמהם ברית על הסתרים, ט כשנגלה הב״ה לכרות ברית עמהם על הסתרים — 16 הסתרים] אדטכ נ׳ שנאמר הנסתרות לה׳ אלהינו, אדי ג׳ והנגלות לנו, ד ג׳ ולבנינו עד עולם | אכמ עמך ברית | אטכמ ואין אנו כורתים עמך (מ ח׳) ברית (כ ח׳, ט ברית עמך) על הסתרים — 17 ממנו] אטכמת ח׳ | מ צבור | א נתפס, ט מסתכן בו, כ מתמסבין | המוסגר רק מת — 19 כ ד״א אנכי — 20 למה וכו׳ וגו׳ בע׳ הס׳ ש״ב] ט ח׳ | על הים] כ עליהן | מ מלחמה, — 20 מ ונגלה —

דניאל ז ט ישראל, וכשנגאלו מה הוא אומר, וכעצם השמים לטוהר; ואו׳ [9]חזה הוית עד די כרסון רמיו, ואומר נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי וגו׳. שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר, שתי רשויות הן. אל״א אנכי ה׳ אלהיך, אני במצרים, אני על הים, אני בסיני דבו״ים לב לט אני לשעבר, אני לעתיד לבא, אני לעולם הזה, אני לעולם הבא. שנאמר [9]״ראו עתה כי ישע׳ מו ד אני אני הוא, ואומר [9]״יעד זקנה אני הוא, ואומר [9]״כה אמר ה׳ מלך ישראל וגואלו שם מד ו 5 שם מא ד ה׳ צבאות אני ראשון ואני אחרון, ואומר [9]״מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני ה׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא. — ר׳ נתן אומר, מכאן תשובה למינין, שאימרים שתי רשויות הן, שכשעמד הב״ה ואמר אנכי ה׳ אלהיך, מי עמד ומיחה כנגדו; אם שם מה יט תאמר, במטמניות היה הדבר, והלא כבר נאמר ״לא בסתר דברתי וגו׳, לאלו אני נותנה, שם אלא ״לא אמרתי — להם — תוהו בקשוני, ולא נתתיה פנגם. וכן הוא אומר, [9]״אני ה׳ דובר שם 10 צדק מגיד מישרים.

ד״א אנכי ה׳ אלהיך. כשעמד הקב״ה ואמר אנכי ה׳ אהיך, היו ההרים מתרעשים ירמיה מו יח והגבעות מתמוטטות ובא תבור מבית אלים וכרמל מאספמיא, שנאמר [9]״חי אני נאם המלך ה׳ צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא. זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי, וכיון ששמעו מפיו אשר הוצאתיך מארץ מצרים, עמד כל אחד 15 ואחד במקומו ואמרו, לא עסק אלא עם מי שהוציא ממצרים.

ד״א אנכי ה׳ אלהיך. שכשעמד הקב״ה ואמר אנכי ה׳ אלהיך, היתה הארץ חלה שופטים ה ד שנאמר [9]״ה׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה; ואומר ״הרים נזלו מפני שם ה תהלים כט ג־ט ה׳, ואומר [9]״קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר עד ובהיכלו כולו אומר כבוד, עד שנתמלאו בתיהם

1 אב ישראל ות״ר וגו׳ | וכשנגאלו וכו׳ אומר] מ ח׳ | לטוהר] ד ח׳ | כ השמים לטוהר ואומר | זאומר] מ וכשנגאלים מהו אומר חזי — 2 מ רמיו שלא ליתן. א. רמיו וגו׳ נהר | א נגיד וגו׳ | מן וכו׳ וגו׳] כ ח׳ | ד יתן — 3 הן] מ ח׳ | אלהיך] כ ח׳ | אני במצר׳ ד ח׳] ט אני הוא במרה | ט ואני הוא על הים] ט ואני [בסיני] ד על היבשה, מ לסיני — 4 ט ואני לעתיד | אני לעולם וכו׳ שני׳] ט ח׳ | אכמ בעולם | כמ בער״ה — 5 א הוא וגו׳ | ואומר] דטמ ח׳ | אדטכ עד | א הוא וגו׳ | ואומר] דמ ח׳, ט וגו׳ | כה וכו׳ צבאות] מ ח׳ | ט וגואלו וגו׳ אני ראשון — 6 ואני אחרון] ט ח׳ | א ראשון וגו׳ ואומר אני אחרון ואת | ואומר וכו׳] מ ואת אחרונים וכו׳, כ אגי הוא אני ראשון אני ה׳ ואת אחרונים וכו׳ — 7 ט אני ה׳ ראשון ואת אחרונים וכו׳ | ד״ז] ד נ׳ אני | ד ראשון וגו׳ | הוא] כ נ׳ כה אמר ה׳ מלך יש׳ וגואלו ה׳ צבאות ורשום בקוי המחיקה | ט אמר ר׳ נתן | למינין] מ ח׳ | מ לאומרים, אטכ שהיו אומרין — 8 הן] כ נ׳ אנכי ד״ז אלהיך כשעמד ד״ב״ד ואמר | ט אל״א כשעמד | טמ הב״ה | טמ אם — 9 ט היתה | ט חלא | טמ לא מראש בסתר וכן ילקוט ישעיה רמז תסג | דברתי וגו׳] מ ח׳ | וגו׳] טכ ח׳, א נ׳ ל׳ המק׳ לא אמרתי לזרע יעקב [לאלו וכו׳ בקשוני] ט ח׳ | לאלו] כ לא לו, מ לא לאלו — 10 אלא וכר] מ ולא תוהו וכו׳, אכ אלא תוהו וכו׳ | ט לא נתנה | אכמ לא | כ פיגם. מ פנייס | אני] ד ח׳ | מ דובר ומני (?) מישראל ד״א — 12 מ שכשעמד | א הק׳ ועמד ואמר, ט הב״ה, כ הקב״ה על הר סיני ואמר | 13 מתמוטטות] מ ח׳ | ט תבור וחרמון | ד מבית אלהים, פ מאלים | ט מאספמיא | מ שנ׳ כי וכו׳ — 14 כ ה׳ המלך צבאות | א כתבור וגו׳ | טמ בהרים וגו׳ (מ ח׳) זה וכר׳ | ד וכרמל — 15 מ כיון | ט מפיך — 16 א ואמ׳ | כ מארץ מצרים — 17 טכמ כשעמד | א הק׳, ט המקום, ך הב״ה | ו ואומר | אלהיך] מ ח׳ | ט היה ארץ | א ארץ — 18 טכמ משעיר וגו׳ (כ מ ח׳) ואומר | א בצעדך וגו׳ | א נזלו וגו׳ — 19 מ זה קול ה׳ כבח קול ה׳ יחולל אילות עד שנתמלאו, אכ בכח ואומר (א וגו׳) קול ד״ה שובר ארז׳ (א ח׳) קול ה׳ חוצ׳ להב׳ אש קול ה׳ יחולל אילות עד וכר׳ | ט בהדר קול ה׳ יחיל וגו׳ קול ה׳ ש׳ אר׳ קול ה׳ יח׳ איל׳ עד וכר | א יחולל וגו׳ ובהיכלו —

1 וכשנגאלו וכו׳. אשגרת לשון מלעיל בא פ״יד, ועיין לעיל מס׳ דסירה פ״ד, ועיין גירסת מ״ח כאן. בא״צ מוסיף לקמן אחר מן קדמוהי ונאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה קודם שנגאלו ולאחר שנגאלו כעצם השמים לטוהר. ועיין והזהיר דף כג: 7 ואת אחרונים פ״ז: 9 לאלו אני נותנה אלא. בא״צ מוחק אלו המלות, ובמ״ע מוחק מלת אלא. ועיין בח״ג, ואפשר דהג׳ העקרית היתה: לא לאלו אני נותנה אלא לאלו לא אמרתי: 10 פנגס. לעיל פ״א, ועיין פ״ז כאן והזהיר דף כג: 13 מבית אלים. עיין בח״ג, והזהיר ובא תבור ממקומו. ושוח״ט מזמור סח. ובבמד״ר פ״יג ס״ג איתא דתבור וכרמל באו מסוף העולם 16 לא עסקו וכו׳. עיין פ״ז, והזהיר, ילקוט ישעיה שצא וב נסמן לעיל ריש פ״ד: 17 חלה וכו׳. והזהיר דף כב; פ״ז

פולמוסים על אלהים בספרות התנאים

יאיר פורסטנברג

* משנה ברכות, פרק ט

* מכילתא דר״י, מסכתא דשירה ד (129-130) ; מסכתא דבחדש (20-219)

<u>מקורות נוספים</u>

יוספוס, מלחמת היהודים ב, פרק ח

(יא) הנה הם (האיסיים) מאמינים באמונה שלמה, כי הגופות כלים, יען אשר אין חָמרם מתקַיֵם, אולם הנשמות תשארנה לנצח ומות לא ישלט בהן, יען כי צמחו מהאור העליון (אַיְתֵר) ובלהטי הטבע נמשכו אל הגופות כמו אל בתי־כלא, ואחרי עזבן את מוסרות הבשר כאִלו הן נמלטות לחפשי מעבדות ארֶכּה ומתנשאות בשמחה למרום.... ובזה הם רוצים להראות, לראשונה כי אין הנשמות כלות, ואחרי־כן להורות את האדם לבחֹר בטוב ולמאֹס ברע, כי הטובים עוד יתחזקו במעשי טובתם כל ימי חייהם, בקוותם לשכר אשר ימצאו אחרי מותם, והרעים יעצרו מלכת אחרי יצרם, כי גם אם יִמָלטו מעֹנש כל ימי חייהם, הנה נצפנו להם יסורי נצחים אחרי מותם, וזאת היא גם דעת אלהים (תיאולוגיה), אשר האסיים מלמדים בדברם על הנשמה, והיא קסם, אשר הם מצודדים בו את נפש האדם, ולא יִמָלט ממנו איש אשר טעם מפרי חכמתם....

(יד) ומשתי הכתות הנשארות הפרושים הם האנשים, אשר יצא להם שם חכמים יודעים לבאר את החֻקים באר היטב, והם יצרו את הכת הראשונה [בין היהודים]. הם אומרים, כי הכל תלוי בגזֵרה (הֵימַרְמֶנֵי — ההשגחה) ובאלהים, ורק מעשה הצדק (הטוב) והפכו (הרע) נמצא בְרֶבּוֹ בידי האדם, אפס כי גם הגזרה מסַיעת לו בכל דבר. והם אומרים, כי כל הנשמות אינן כלות, אולם רק נשמות הטובים עוברות אל גוף שני (חדש), ונשמות הרשעים נדונות ליסורי עולם, והצדוקים, הם בני הכת השניה, כופרים בגזרה בכלל ואומרים, כי האלהים הוא רחוק ממעשה הרע ואינו משגיח אליו. והם אומרים, כי נִתּן לאדם לבחֹר בטוב או ברע וכל איש פונה אל אחד משני אלה על דעת עצמו, והם כופרים גם בנצח (השארת) הנשמה וגם בעֹנש ובשכר העתידים בשאול (הַדֶּס).

והפרושים אוהבים איש את רעהו ודורשים שלום לכל העם. והצדוקים קשים גם לאחיהם (בני חבורתם) ומקבלים את פני חבריהם בכעס, כאלו היו נכרים להם. אלה הדברים היו לי לסַפֵּר על־דבר החכמים (הפילוסופים) בקרב היהודים.

מכילתא דר״י, בחודש, פרשה ה, עמ׳ 220-219 (כ״י אוקספורד)

״אנכי ייי אל׳יך״ למה נאמר?

לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמות שנ׳ ״ייי איש מלחמה״ נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים שנ׳ ״ויראו את אלהי ישר׳ וג׳״ וכשנגאלו מהו או׳ ״וכעצם השמים לטהר״ ואו׳ ״חזה הוית עד די כרסוון רמיו וג׳ נהר דינור נגיד וג׳״

<u>שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן</u>, אלא --

״אנכי ייי אל׳יך״ אני במצר׳ אני על הים אני בסיני

אני לשעבר אני לעתיד לבא אני בעולם הזה אני לעולם הבא

שנ׳ ״ראו עתה כי אני אני הוא וגו׳״ ואו׳ ״עד זקנה אני הוא וג׳״

ואו׳ ״כה אמר ייי מלך ישר׳ וגאלו ייי צבאות אני ראשון וג׳ ואו׳ אני אחרון ואת אחרונים אני הוא״

ר׳ נתן או׳ <u>מיכן תשובה למינין שהיו או׳ שתי רשויות הן</u>

״אנכי ייי אל׳יך״ < כשעמד הקב״ה ואמ׳ אנכי יי׳ אלהיך> מי עמד ומיחה כנגדו

מכילתא לדברים על דברים לב 39 (על פי כהנא, קמה״ג)

״ראו עתה כי אני אני הוא״ –

הרי זו תשובה לאומר אין מלכות בשמים, משיבין אותו ואומרים לו ראו עתה כי אני אני הוא.

״ואין אלהים עמדי״ –

הרי זו תשובה לאומר שתי רשויות בשמים, משיבין אותו ואומרים לו ואין אלהים עמדי.

״אני אמית ואחיה״ –

הרי זו תשובה לאומרים יש מלכות בשמים אלא שאין בו כח לא להמית ולא להחיות לא להרע ולא להיטיב, משיבין אותו ואומרין לו אני אמית ואחיה.